

Eserleri. 1. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm*. Hasan Basri Çantay'ın en önemli eseri olup açıklamalı bir Kur'an tercümesidir. Kitabın önsözünde mütercim, Kur'an gibi her yönüyle eşsiz olan bir eserin tercüme edilmesinin güçlüklerini dile getirdikten ve yayımlanmış bazı Türkçe tercümelerin değerlendirilmesini yaptıktan sonra kendi tercümesinin özelliklerini on üç madde halinde sıralamıştır. Eserin hemen her sayfasında bol dip notları vardır. Yer yer âyetlerin tercümesi hacmine ulaşan dip notu açıklamalarında genellikle Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Celâleyn, Medârik ve Hâzin tefsirleriyle güvenilir hadis kitapları ve Arapça sözlükler kaynak olarak kullanılmıştır. Burada âyetlerin tercümesinde tercih edilen mânaların kaynakları gösterilmiş, farklı anlayışlara dayanan anlamlar kaydedilmiş, Kur'ân-ı Kerîm'in daha iyi anlaşılması amacıyla açıklayıcı ve destekleyici bilgiler verilmiştir. Önemli konular hakkında fazla bilgi edinmek isteyenlere de mütercimin takdiriyle yâdettiği Elmalılı'nın *Hak Dini Kur'an Dili* adlı tefsiri tavsiye edilmiştir. *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* "harfî" bir tercümedir. Karşılığı Kur'an'ın metninde bulunmayan kelimeler, tercümeyle güzel- leştirmek maksadıyla da olsa meâle alınmamış, önsözde de belirtildiği gibi mâziye muzâri, muzâriye mâzi, isme fiil, fiile isim mânası verilmemeye özen gösterilmiştir. Bu şekilde bir yandan elden geldiğince metne bağlı bir meâl ortaya konmak istenirken öte yandan çok sık yer verilen parantez içi kelime ve cümleciklerle mânanın daha iyi anlaşılır olması amaçlanmıştır. Ancak bu ölçüde parantez içi uygulamasının gerekli olmadığını, bunun ifadenin akıcılığını bozduğunu ve okuyucuyu yorduğunu söylemek mümkünse de gerek bu ifadelerin gerekse onlara ait dip notlarının özellikle araştırmacılar için faydalı olduğu şüphesizdir. Eserin I. cildinin sonuna üç cildin konularını içine alan bir indeks eklenmiştir. Yıllarca süren bir emeğin, iman, sabır ve ilmî titizliğin ürünü olan *Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* Türkçe Kur'an tercümeleri alanında yeni bir çıkış açmıştır. Bu bakımdan yayımından sonra yapılan Türkçe Kur'an tercümesi faaliyetlerinde kendisinden müstağni kalınamadığını ve alanında henüz aşılamamış eser niteliğini koruduğunu belirtmek lâzımdır. Kitap ilk defa 1953'te İstanbul'da üç cilt halinde neşredilmiş, daha sonra da birçok baskısı yapılmıştır. 2.

Kırk Hadis ve Meâlleri (her birinde on adet kırk hadis bulunmak üzere üç cilt, İstanbul 1956-1962). 3. *Fıkıh-ı Ekber* (Ankara 1954). Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l-ekber* adlı risâlesinin tercümesidir. 4. *Âkifnâme* (Mehmed Âkif, İstanbul 1966). Mehmed Âkif'in ölümünü takip eden günlerde âdeti bir hâtıra / armağan kitabı olarak yayımlanmak üzere hazırlanan, fakat bazı sebeplerle basılamayan eser, yazarının vefatından sonra oğlu tarafından neşredilmiştir. *Âkifnâme*, Mehmed Âkif ile Hasan Basri Çantay'ın ortak dostu Mahir İz'in eseri takdim eden kısa bir yazısının ardından Nurettin Topçu'nun "Âkifnâme'ye Dair" başlıklı, Âkif'i ve eserlerini felsefî, özellikle de tasavvufî bir değerlendirmeye tâbi tutarak bunların değerini ortaya koyan bir yazısı ile başlamaktadır. Çantay eserini, Mehmed Âkif'in hayatı, şahsiyeti ve edebî hüviyeti hakkındaki kendi fikir ve hâtıralarını devrin edip ve yazarlarından aktardığı bilgilerle destekleyerek meydana getirmiştir. Âkif'in *Safahat* dışında kalmış şiir ve nesirlerinden örneklerle zenginleştirilen kitabın bir özelliği de şairin ölümü üzerine devrin gazete ve mecmualarında çıkmış yazılara yer vermesidir. Eser ayrıca, şairin yakın arkadaşı sıfatı ile Çantay'a yazılan tâziye mektuplarıyla Âkif'e dair bilgi ve hâtıra nakleden, onun bilhassa sanatı ve edebî kişiliği hakkında değerlendirmelerde bulunan pek çok edebiyatçının mektubu yanında vefatı dolayısıyla kaleme alınmış mersiye ve tarih manzumelerinden birçoğunu da ihtiva etmektedir. 5. "eş-Şekâfetü'l-İslâmiyye fi'l-menâfiki't-Türkiyye". Türkler'in müslüman oluşları, İslâm kültür ve medeniyetine hizmetleri ve bugünkü Türk dünyası hakkında bilgi veren uzun bir makale olup çeşitli ülkelerde İslâmiyet'in durumunu konu alan

Islam the Straight Path adlı derleme eser içinde yayımlanmıştır (nşr. K. W. Morgan, New York 1958). Aynı makale, eserin Mahmûd Abdullah Ya'kûb tarafından *el-İslâm eş-şırâtü'l-müstakîm* (Bağdat 1963) adıyla yapılan Arapça tercümesinde de yukarıdaki isim altında yer almıştır (II, 47-101).

Çantay'ın bunlardan başka *Mektepli Yavrulanma* (Balıkesir 1922), *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl* (Ankara 1341), *Ülkü Edebiyatı* (Balıkesir 1939), *Zekâ Demetleri* (Balıkesir 1939, İstanbul 1962), *Kara Günler ve İbret Levhaları* (İstanbul 1964) adlı eserleri de vardır.

Hasan Basri Çantay'ın şiirleri Mürşit Çantay tarafından *Babamın Şiirleri* adıyla neşredilmiştir (İstanbul 1964). Basılmamış eserleri de şunlardır: *Türk Savları, İslâm'da Cihad ve İdman, Dîvânü luğâtî't-Türk Tercümesi* (tamamlanmamış), *Kalendernâme* (fıkri ve felsefî denemeler), *İstîmlâk Kanunları ve Şerhleri, Ticarî İkrar, Şifâ-i Şerif Tercümesi*.

BİBLİYOGRAFYA:

Hasan Basri Çantay'ın yeğeni ve evlâtlığı Mürşit Çantay'dan alınan bilgiler; Vehbi Vakkasoğlu, *Osmanlıdan Cumhuriyete İslâm Alimleri*, İstanbul 1987, s. 31-49; Salih Akdemir, *Cumhuriyet Dönemi Kur'an Tercümeleri*, Ankara 1989, s. 48-68; Ahmet Ersöz, "Vefatının 25. Yıldönümünde Hasan Basri Çantay", *Zaman*, İstanbul 3 Aralık 1989; Mücteba Uğur, "Vatansever Mücâhit Hasan Basri Çantay'ı Anarken", *TY*, XI/51 (1991), s. 49-52; Aydın Talay, "İnanıldığını Yaşayan Bir İnsan: Hasan Basri Çantay", *Zaman*, İstanbul 3 Aralık 1991.

EMİN IŞIK

ÇAPAKÇUR

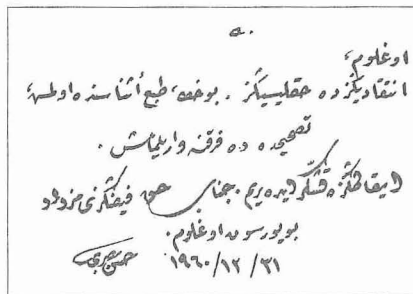
(bk. BİNGÖL).

ÇAPANOĞLU CAMİİ

Yozgat'ta XVIII. yüzyılda Batı üslûbunda inşa edilen cami.

Şehrin merkezî bir yerinde, Cumhuriyet Meydanı yakınında İstanbulluoğlu mahallesinde bulunan yapı, halk arasında Büyük Cami veya Ulucami diye anılmaktadır. Kesme taştan inşa edilmiş olan cami iki ayrı yapı evresi göstermektedir. "İçeri cami" denilen ve binanın güney parçasını teşkil eden bölüm, harimin orta kapısının üzerindeki iç kitâbeye göre Bozok sancağı valisi Çapanoğlu Mustafa Bey tarafından 1193 (1779) yılında yaptırılmıştır. Bu bölüme kuzeyden eklenmiş olan ve "dışarı cami" diye anılan mekân ise günümüzdeki giriş revakına

Hasan Basri Çantay'ın el yazısı (Bekir Topaloğlu arşivi)

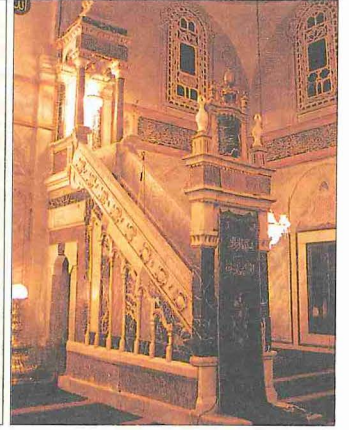
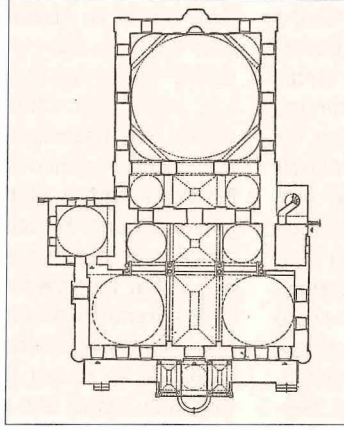
ÇAPANOĞLU CAMİİ

açılan kapı üzerindeki kitâbeden anlaşıldığı üzere Mustafa Bey'in kardeşi Süleyman Bey tarafından 1208'de (1793-94) inşa ettirilmiştir. Caminin elde bulunan vakfiyelerinden ilki, bânisi Mustafa Bey'in 1 Muharrem 1195 (28 Aralık 1780), diğeri kardeşi Süleyman Bey'in 23 Safer 1208 (30 Eylül 1793) ve oğlu Abdülfettah Bey'inki ise 19 Receb 1212 (7 Ocak 1798) tarihlerini taşımaktadır.

Binanın esasını oluşturan güney bölümü dikdörtgen planlıdır. Harimin büyük bir kısmının üzeri, iki kalın fil ayağı ve üç duvar üzerine istinat eden 15,15 m. çapında bir kubbe ile örtülmüştür. Geçiş elemanı olarak dört köşeye birer tromp yerleştirilmiştir. Harimin kuzey kısmında, bu kubbe altı mekânına hazırlık teşkil eden enlemesine dikdörtgen bir bölüm bulunmaktadır. İki kemerle üç bölüme ayrılmış olan bu mekânın üst katı mahfil olarak düzenlenmiş, üzeri ise iki yanda birer küçük kubbe, ortada aynalı tonozla örtülmüştür. Önceleri içeri caminin son cemaat yeri iken ilâve mekânla bitişince fonksiyonu değişen dikdörtgen bölümün üzerinde de bu örtü sistemi aynen tekrarlanmıştır.

Dört çifte sütun ile bağlantılı olan sivri kemerler, dışarı cami denilen üç bölümlü diğer mekâna açılır. Bu bölümlerden yanda yer alan iki tanesi birer kubbe, ortada bulunanı ise bir aynalı tonozla örtülmüştür. Bu mekân da dışarıya üç kapı ile açılmaktadır. Caminin kuzey cephesinin önünde, iki basamakla inilen uzunlamasına bir seki yer almaktadır. Cümle kapısının önündeki, tekne tonozlarla bir kubbeciğin örttüğü, sekiz sütun tarafından taşınan ve son cemaat yeri görevi yapan revak daha geç bir tarihte eklenmiştir.

Çapanoğlu
Cami'i'nin
planı ve
minberi

Aslında içeri camiye ait olan ve bu sebeple batı cephesinin ortasında kalmış bulunan minaresi tek şerefelidir. Doğu cephesinde buna simetrik durumda yerleştirilmiş kare planlı, kubbeli mekân ise Çapanoğulları ailesine ait türbe olup girişi caminin içinden sağlanmaktadır.

İç süslemesi ve mimari aksamı ile Batı sanatı etkisini taşıyan bu yapı, Türk baroğunun Anadolu'daki en önemli örneklerinden birini teşkil ederse de aynı üslûptaki İstanbul yapılarına göre daha sadedir. Kubbe kasnağındaki ağırlık kuleleri ve "S" şeklindeki payandalarda bu etki fazlaca hissedilmezse de yapının içinde kuvvetli bir şekilde kendini belli etmektedir. Taçkapının çevresinde renkli mermerle işlenmiş akantus (kenger) yaprakları, istiridye nişleri, oval kabalalar, sert hatlı "C" ve "S" kıvrımları ile gölge-ışık etkisi kuvvetli olan zengin bir düzenleme mevcuttur. Çifte sütunların sarımtırak renkteki mermerden yapılma başlıkları, iyon tarzında kıvrımları olan (sepet şeklindeki kompozit) başlıkları hatırlatmaktadır. Harim duvarları ve fil ayakları, damarlı mermer görünüşünü verecek şekilde boyanmıştır. Bej, kirli beyaz ve yeşil mermerden işlenmiş olan mihrabı iki yandan çifte sütunlarla sınırlanmış, taç kapıdaki zengin süsleme burada da tekrarlanmıştır. Aynı gösteriş ve zengin kompozisyon, renkli mermerden çok dekoratif bir şekilde işlenmiş olan minberde de görülmektedir.

Cami bu taş süslemelere ilâveten kalem işleriyle peyzaj ve natürlardan oluşan tasvirlerle bezenmiştir. Yapılan son onarımlar bu kalem işlerine zarar vermişse de özellikle mahfilin kubbe ve tonozu içinde çiçek, kıvrık dallar ve yapıtlardan meydana gelen barok tarzın-

da süsleme orijinal kalabilmiştir. Ayrıca mahfil tonozunda barok süslemeli çerçeveler içine alınmış panolarda cami tasvirleri ve çeşitli meyvelerden oluşan resimler vardır.

Harimin ilk pencere sırasının üst seviyesinde, lâcivert zemin üzerine beyaz renkte girift bir nesihle yazılmış Fetih süresi, üç duvar boyunca bir şerit halinde uzanmaktadır. Toplam elli dört pencere ile aydınlanan yapının her iki bölümü de oldukça ferahtr.

Geniş bir avlunun içinde yer alan caminin şadırvanı kuzeybatı köşesinde, kalan eski parçaların da kullanılmasıyla ilk yapısını hatırlatacak şekilde yeniden inşa edilmiştir. Abdest muslukları caminin kuzey duvarına bitişik olup üzeri sütunlu bir sundurma ile örtülmüştür. Hazîre, içeri camiye hemen hemen dışarıdan üç yönden kuşatır. Yüksek bir duvarla çevrilmiş olan avlunun doğudan ve batıdan kapıları bulunmaktadır. Bugün caminin tamamı bakımlı ve ibadete açık durumdadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Texier, *Küçük Asya*, II, 45; Rüçhan Ank, *Bazı Örnekleriyle Anadolu'da Barok Denen Camiler* (doçentlik tezi, 1972), Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve İdari Bilimler Fakültesi, s. 63-65; a.mlf., *Batılılaşma Dönemi Türk Mimarisi Örneklerinden Anadolu'da Üç Aşap Cami*, Ankara 1973, s. 65; a.mlf., *Türk Mimarisinin Gelişimi ve Mimar Sinan*, İstanbul 1975, s. 301-304; a.mlf., *Batılılaşma Dönemi Anadolu Tasvir Sanatı*, Ankara 1976, s. 27-29; a.mlf., "Yozgat Çapanoğlu Camii", *Önasya*, sy. 74, Ankara 1971, s. 8-9, 21; Günsel Renda, *Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı*, Ankara 1976, s. 134, rs. 101; Oktay Aslanapa, *Osmanlı Devri Mimarisi*, İstanbul 1986, s. 410-411; Mehmet Duru, "Yozgat Çapanoğlu Camii ve Vakfiyeleri", *VD*, sy. 13 (1981), s. 71-89; Hakkı Acun, "Yozgat ve Yöresi Türk Devri Yapıları", *a.e.*, s. 642-646, rs. 18-25; *ABr*, XXII, 437.

ENİS KARAKAYA

Yozgat Çapanoğlu Camii

